

De votiefsteen van Ruimel voor de godheid Magusanus Hercules

Joop van der Groen

Al in de zeventiende eeuw werd in de buurtschap Ruimel (gemeente Sint-Michielsgestel) een zogenaamde votiefsteen uit de Romeinse tijd gevonden, voor zover bekend de eerste Romeinse vondst in onze contreien. De votiefsteen is inmiddels al anderhalve eeuw museaal bezit. Wetenschappelijke bestudering van de tekst op de steen heeft interessante informatie opgeleverd. Speciaal voor de herinrichting van het Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel is begin negentiger jaren van de vorige eeuw een 100% natuurgetrouwe kopie gemaakt.

Historie van de votiefsteen van Ruimel

De votiefsteen werd begin 1679 gevonden in het gehucht Ruimel, gelegen in de huidige gemeente Sint-Michielsgestel. In schriftelijke bronnen is de steen voor het eerst vermeld door Hendrik Copes (ca. 1650-1708), secretaris en schepen van 's-Hertogenbosch, in een brief van 9 maart 1679 aan de oudheidkundige Gisbert Cuper (Cuperus, 1644-1716). Deze was burgemeester van Deventer. Copes heeft de steen later cadeau gegeven aan Cuper, die hem in de gang van zijn huis in Deventer liet in metselen. Later werd hij naar een ander huis in Deventer overgebracht. In het midden van de 19^e eeuw was de votiefsteen in het bezit van de Deventer stads-klokkerist Van Tright. Diens zoon, W.B.H. van Tright, predikant te Nijmegen, bracht de votiefsteen over naar Ubbergen. In 1856 bood hij het monument te koop aan. Na lange onderhandelingen kocht Leemans, de directeur van het Leids Museum, in 1857 het stuk voor F 50,-. Ook nu nog bevindt de votiefsteen zich in Leiden, in het Rijksmuseum van Oudheden. Dankzij de medewerking van het Rijksmuseum beschikt ons museum over een kopie, waarvan u op de volgende pagina een foto ziet.

Betekenis van een votiefsteen

Een votiefsteen uit de Romeinse tijd, ook wel geloftesteen genoemd, is een in steen uitgehouwen monument met daarin een inscriptie gebeiteld en/of een afbeelding uitgehouwen van de aanbeden god of godin. In de inscriptie riep de betrokkene die de votiefsteen liet maken de godheid op om hem of haar een gunst te geven, óf de godheid werd bedankt dat een eerdere smeekbede was verhoord. In dat laatste geval had de betrokkene beloofd dat hij voor de godheid een votiefsteen zou oprichten, als zijn smeekbede werd verhoord.

De votiefsteen van Ruimel heeft betrekking op de laatstgenoemde situatie. Waarschijnlijk is de steen van Ruimel een voetstuk, waarop nog een beeld van steen of brons heeft gestaan.

Een votiefsteen werd in de Romeinse tijd geplaatst bij een tempel, bij voorkeur een tempel waar de betreffende godheid speciaal werd aanbeden.

Votiefsteen voor Magusanus Hercules

De Romeinen kenden een veelheid aan godheden. Zodra zij een volk aan het Romeinse gezag onderworpen hadden, voegden de Romeinen op basis van de eigenschappen, die de inheemse vereerders toeschreven aan hun god, de naam toe van de vergelijkbare Romeinse godheid. Magusanus was een inheemse godheid die vooral vereerd werd langs de Beneden Rijn. Omdat de eigenschappen die zijn vereerders aan Magusanus toeschreven overeenkwamen met die van Hercules, stelden de Romeinen Magusanus daarmee gelijk en voegden diens naam toe: Magusanus Hercules. Aan deze god is de votiefsteen van Ruimel gewijd. Ten tijde van de voortschrijdende romanisering werd later de naam van de Romeinse god voorop gezet: Hercules Magusanus.

Waarom een altaar voor Magusanus Hercules in Ruimel?

J.E. Bogaers (1926-1996), een gerenommeerd professor in de Provinciaal-Romeinse Archeologie te Nijmegen en vele jaren als Bestuurslid aan onze Stichting verbonden geweest, heeft tweemaal een publicatie gewijd aan de votiefsteen van Ruimel (in 1950 en 1960 / 61). Hij stelde onder meer, dat de steen in Ruimel in een secundaire context werd gevonden, wat wil zeggen dat hij oorspronkelijk ergens anders vandaan komt. Het is een veel voorkomend verschijnsel, dat stukken steen of stenen voorwerpen uit de Romeinse tijd later ergens anders secundair werden gebruikt.

Zoals eerder werd opgemerkt, werden votiefstenen normaliter bij tempels geplaatst. Heeft er dan een tempel gestaan in de directe omgeving van Ruimel? Daarvoor is nooit een archeologisch bewijs gevonden. Wel heeft er ca. 10 km stroomafwaarts van de Dommel een inheems-Romeinse tempel gestaan, in archeologische kringen bekend als De Tempel van Empel. De vondst van een verzilverd bronzen plaatje met een wij-inscriptie aan Hercules Magusanus bij de opgraving van de Tempel van Empel bewijst dat deze godheid daar aanbeden werd. Het is daarom niet ondenkbaar dat de votief-

Latijnse tekst

[M]AGUSA
NO HERCULI
SACRV(M) FLAV(V)S
VIHIRMATIS FIL(IVS)
[S]VMMVS MAGISTRA(TVS)
[C]IVITATIS BATAVOR(VM)
V(OTVM) S(OLVIT) L(IBENS) M(ERITO)

Nederlandse vertaling

Aan Magusanus Hercules
(is deze steen) gewijd. Flavius,
zoon van Vihirmas,
opperste magistraat
van het district der Bataven,
heeft (hiermede) zijn gelofte
ingelost, gaarne en met reden

Toelichting op de Latijnse tekst

De letters tussen de vierkante haakjes [] zijn door beschadiging niet meer leesbaar. De letters tussen de ronde haakjes () werden in de Latijnse tekst weggelaten. Het weglaten van letters komt in veel inscripties voor, ófwel omdat de lezer toch wel zou begrijpen wat daar moest staan óf omdat het een bekende afkorting was, zoals V S L M in de laatste regel.

In de Latijnse inscripties werden de Nederlandse letters u en v altijd hetzelfde geschreven, namelijk als v, ook al werden ze wel verschillend van elkaar uitgesproken. Als ze als zodanig direct achter elkaar in één woord voorkwamen (zoals in Flavius), werd er vrijwel altijd één weggelaten.

steen van Ruimel oorspronkelijk bij de Tempel van Empel heeft gestaan. Maar waarschijnlijk zal de originele plaats van herkomst van de steen nooit meer met zekerheid vastgesteld kunnen worden.

Datering van de votiefsteen van Ruimel

Op de pagina hierboven staat de Latijnse tekst van de inscriptie weergegeven evenals de Nederlandse vertaling daarvan, aangevuld met enige toelichting. Dankzij de wetenschap over de Romeinse tijd kunnen we met behulp van die tekst een redelijk betrouwbare datering uit de inscriptie distilleren.

De votiefsteen werd opgericht door Flavus, zoon van Vihirmas, hoogste magistraat van het bestuursdistrict der Bataven.

Uit de geschriften van Tacitus over de Bataafse opstand (69-70 n.Chr.) blijkt dat de leiders van de Bataven toen al Romeins burger waren, want ze hadden dubbele namen, bijvoorbeeld Iulius Civilis. Daaruit volgt dat Flavus ("de blonde") – met slechts één naam – vóór die tijd zijn hoge functie bekleedde. Hij was – met slechts één naam – geen Romeins burger maar een *peregrinus*, weliswaar een vrij man maar tot de juridisch laagste categorie behorend. De vader van Flavus heette Vihirmas en dat is een Germaanse naam. De vader van Flavus had dus zelfs nog geen Romeinse naam! Op grond van het voorgaande kan de votiefsteen van Ruimel in de 1^e helft van de 1^e eeuw van onze jaartelling gedateerd worden.